

Analysis of resistance literature in the novels Rabi Har (Sahar Khalifa) and Loghat-Alma (Afaf Khalaf)

Article Type: Research

Nasrin Mansouri¹, Naser Hoseini^{2*}, Ardashir Sadraddini³

Abstract

Literature that emerges under the influence of conditions such as suffocation and tyranny and the deprivation of individual and social freedoms and professions in order to assert itself against internal and external currents is called resistance literature. Such literature is valuable. For it is a voluntary reaction to the invasion and aggression of internal and external enemies. This literature contains elements such as drawing the faces of the suffering people, calling for struggle, depicting the crimes of the enemy, glorifying the dead and creating hope for the future, glorifying the fatherland and using national and historical symbols. This literature is realistic and has the components of realism, such as detailed description, the third person of the narrator and typification. Sahar Khalifa in her novel Rabi Har and Afaf Khalaf in Loghat-Alma depict Palestine as the main source and show the struggle and confrontation between Israelis and Palestinians. This investigation, carried out using the descriptive-analytical method within the framework of library studies, aims to answer the question of how these two novels reflect the components of resistance literature. The results of this research show that the description of the occupiers' crimes, such as the destruction of houses, mosques and schools, the looting of property and agricultural products, and the struggle of the people and the creation of terror are among the themes of the two novels.

Keywords: Arab literature, Resistance literature, Palestinian novel, Rabi Har, Loghat-Alma.

---

¹. Ph.D. Student of Arabic language and literature, Faculty of literature and human sciences, Isalmic Azad University, Mahabad Branch, Mahabad, Iran.

². Assistant professor, Department of Arabic language and literature group, Faculty of literature and human sciences, Isalmic Azad University, Mahabad Branch, Mahabad, Iran.

³. Assistant professor, Department of Arabic language and literature group, Faculty of literature and human sciences, Isalmic Azad University, Mahabad Branch, Mahabad, Iran.

1. Introduction

Literary categories include themes that are expressed in a particular way and with specific technical specifications and rules in the form of prose and rhyme (Razmjo, 2012: 24). One of the most important literary genres is the novel. The novel is a long story that the writer creates on the basis of his real information using his imagination and artistic power about the characters who play a role in a historical, religious, emotional, police story, etc., and at the same time it describes and analyzes the moods, language and thoughts of the personalities concerned. It is not a phenomenon of creation and differs from legends and stories (Razmjo: 186). Of course, there are other, more specific definitions. Among others, it has been said that the novel is a description of life and includes factors such as conflict, personality, plot, scene, plot and theme (Nikraves, 1392: 19). A definition that includes the main elements of the novel such as plot, characterization, theme, creating problems, conflict and creating suspense, creating a crisis and bringing it to a climax or turning point and finally unraveling the problem (Nikraves: 26). In the upcoming research, two novels on the subject of Palestinian sustainability literature by two Palestinian women writers will be analyzed.

Research Question(s)

The literature of resistance is expressed explicitly and implicitly in the works of these authors. By presenting a new face of two novelists, this study provides the basis for the most comprehensive understanding of the novels. Current research attempts to analyze and examine the symbols and foundations of sustainability and resistance from various aspects. It also examines the similarities and contrasts between the novels "Rabi Har" and "Loghat-Alma". The purpose of this research on these two novels is to collect and examine their effectiveness and influence in sustainability literature. Therefore, by explaining the variables and unknown aspects, this research attempts to support the research question and the purpose of the research, which is to introduce a new face of these two novelists and to understand the concepts of the novels and symbols of resistance and to provide the basis for understanding their works as much as possible.

2. Literature Review

Regarding the literature on stability and resistance, particularly Palestinian resistance, several studies have been conducted. Amiri Khorasani and Hedayati (2013) concluded that resistance and stability literature are synonymous and considered sub-branches of war literature. Sarfi (2013) found that categorizing stability literature is challenging but noted its presence in various forms such as mystical, epic, protest, and revolutionary literature. Notably, books by Naji (1971) and Alkiyali (1973) provide valuable insights into Palestinian resistance.

However, no independent research has focused on resistance literature in the novels "Rabi Har" and "Loghat-Alma." Aram (2008) translated Sahar Khalifa's "Rabi Har" without analyzing its resistance literature aspects.

3. Methodology

Currently, Palestine faces conspiracies from Western-Zionist enemies and some Islamic rulers aligned with them. Israel not only occupies Palestine and disrupts its demographic balance but is also involved in various conspiracies against resistance front countries. In this context, committed writers aim to expose the crimes of this regime through their works. Analyzing these works is essential to reveal the true nature of the Zionist enemy and introduce significant resistance literature. This research uses quantitative content analysis to examine the resistance literature in the works of Sahar Khalifa and Afaf Khalaf, emphasizing scientific and literary content. Through a descriptive-analytical method, it analyzes the novels of these two prominent Arab writers by reasoning, analogy, and differentiation of data.

In these novels, the primary theme is the struggle to reclaim the usurped land, expressing love and longing for the ancestral homeland. While themes of earthly love and travel are used to enrich the narrative, other topics are also explored. Both novels share common themes but differ in their focus on poverty, children, and women's issues. These stories highlight the daily struggles and oppressions faced by people in parts of Palestine, such as Nablus, Gaza, and Jerusalem, including the destruction of homes, terror, and the cutting off of public services, as conveyed by the protagonists and minor characters.

4. Results

The point of view in the novel "Rabi Har" is third person singular, while in "Loghat-Alma" it is narrative, told by two characters named Fatima and Muhammad Arabi (Abu Arab). Both novels include elements of earthly love that ultimately sacrifice for the love of Palestine: Ahmed and Laura Vashmi in "Rabi Har," and Fatima and Mohammad Arabi in "Loghat-Alma." The story of "Loghat-Alma" is somewhat confused in its narrative, resembling a memoir more than a novel, but it covers more topics. Both novels mark a transition from romanticism to realism, featuring elements of literary realism such as detailed descriptions and character typification. The main characters in both novels—Ahmed, Laura Vashmi, Fatima, Mohammad Arabi, and Sahar—are representative of the Palestinian people.

تحلیل جلوه‌های مقاومت در رمان‌های ربیع حارّ (سحر خلیفه) و لغة

الماء (عفاف خلف)

نوع مقاله: پژوهشی

نسرین منصوری^۱، ناصر حسینی^{۲*}، اردشیر صدرالدینی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات عربی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران.

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات عرب، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران.

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات عرب، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۶

چکیده

ادبیاتی که تحت تأثیر شرایطی چون اختناق، استبداد، سلب آزادی‌های فردی و اجتماعی، اشغالگری، غصب سرزمین و تاراج سرمایه‌های ملی، برای ایستادگی در برابر جریان‌های بیدادگر داخلی و خارجی خلق می‌گردد ادبیات پایداری نامیده می‌شود. چنین ادبیاتی، ارزش تلقی می‌شود؛ زیرا یک واکنش ارادی در برابر تهاجم و تجاوز دشمنان داخلی و خارجی است. این ادبیات، دارای مؤلفه‌هایی مانند ترسیم چهره رنج کشیده مردم، دعوت به مبارزه و مقاومت، بیان جنایت‌ها و بیدادگری‌های متجاوزان، ستایش جان‌باختگان، القای امید به آینده، ستایش آزادی، ستایش سرزمین اجدادی، توصیف فاجعه و طرح نمادهای اسطوره‌ای، ملی و تاریخی است. ادبیات پایداری اغلب واقع‌گرا است و مؤلفه‌های واقع‌گرایی ادبی مثل تشریح جزئیات، استفاده از راوی سوم شخص و تیپ‌سازی را دارد. سحر خلیفه در رمان «ربیع حارّ» و عفاف خلف در رمان «لغة الماء» ادبیات مقاومت فلسطین را بن‌مایه اصلی خود قرار داده و تقابل اشغالگران اسرائیلی و فلسطینی‌ها را به نمایش گذاشته‌اند. پژوهش پیش رو که با روش توصیفی-تحلیلی و در بستر مطالعات کتابخانه‌ای فراهم آمده، به این پرسش اصلی که دو رمان مذکور، مؤلفه‌های ادبیات مقاومت را چگونه بازتاب داده‌اند، پاسخ داده است. بر اساس نتایج این پژوهش، توصیف جنایت‌های اشغالگران مانند تخریب منازل و مساجد و مدارس به بهانه‌های واهی، غارت اموال و محصولات زراعی مردم، کشتار و ایجاد رعب و وحشت به طرق مختلف و نبودن

سلاح و مهمات کافی برای مبارزه و دفاع از مردم در برابر اشغالگران از موضوعات هر دو رمان است که در دل ماجراهای مختلفی بیان گردیده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات عرب، ادبیات مقاومت، رمان فلسطین، «ربیع حار»، «لغة الماء».

١. مقدمه

انواع ادبی مشتمل بر موضوعاتی است که به طرزی ویژه و با اختصاصات فنی و قواعدی خاص به صورت نثر و نظم بیان می‌شود (رزمجو، ۱۳۸۲: ۲۴). یکی از مهم‌ترین انواع ادبی، رمان است. رمان به عنوان یک ژانر ادبی، اثری طولانی است که نویسنده بر اساس اطلاعات واقعی خود، شخصیت‌هایی را خلق می‌کند که در زمینه‌های تاریخی، دینی، عاطفی، پلیسی و سایر موضوعات نقش ایفا می‌کنند. این فرآیند با بهره‌گیری از تخیل و توان هنری نویسنده صورت می‌گیرد و در خلال آن، روحيات، گفتار و افکار شخصیت‌های مورد نظر به توصیف و تحلیل درآمده و به عمق انسانی آن‌ها پرداخته می‌شود (همان: ۱۸۶). البته تعاریف تخصصی‌تر دیگری هم بیان کرده‌اند. از جمله گفته‌اند که رمان شرح و نقلی است از زندگی؛ و عواملی چون کشمکش، شخصیت، عمل داستانی، صحنه، پیرنگ و درونمایه را در بر می‌گیرد (نیک‌روش، ۱۳۹۲: ۱۹). تعریفی که در آن به عناصر اصلی رمان مانند پیرنگ، شخصیت‌پردازی، تم یا درونمایه، گره افکنی، کشمکش و ایجاد تعلیق یا هول و ولا، ایجاد بحران و رسانیدن آن به نقطه اوج یا بزنگاه و سرانجام گره‌گشایی اشاره رفته است (همان: ۲۶). در پژوهش پیش رو، دو رمان در موضوع ادبیات پایداری فلسطین از دو نویسنده زن فلسطینی بررسی و تحلیل خواهد شد.

١-١. بیان مسأله

ادبیات مقاومت به شعرها، داستان‌ها، نمایش‌نامه‌ها، سرودها، ترانه‌ها و تصنیف‌هایی گفته می‌شود که هدف آن، ایجاد روحیه مبارزه و پایداری در مردم است. ادبیات پایداری به توصیف دلآوری‌ها، جدال‌ها و از خودگذشتگی‌هایی می‌پردازد که ملتی بر ضد قوم اشغالگر یا متجاوز از خود نشان می‌دهد (میرصادقی، ۱۳۷۹: ۲۱). در تعریف ادبیات پایداری، چهار واژه کلیدی وجود دارد که عبارتند از متعهد، انگیزه، حفظ هویت و عوامل تهدید کننده. ادبیات پایداری مشتمل بر ادبیات جنگ است، می‌توان به جنگ از دو منظر نگاه کرد: عادلانه و ناعادلانه و طبعاً

ادبیات جنگ هم دو وجه خواهد داشت. ادبیات مثبت و عادلانه که آن را ادبیات مقاومت و پایداری حقّ در برابر باطل می‌نامیم و ادبیات جنگ که منفی است (کاکایی، ۱۳۸۵: ۹) (سنگری، ۱۳۸۹: ۱۹). نویسندگان هر شهر، مثل دیگر شهروندان در برابر مسائل و حوادث شهر و زمان خود واکنش نشان می‌دهند و در برابر بی‌عدالتی‌ها ایستادگی می‌کنند (ولک و آوستن، ۱۳۷۳: ۱۰۲). نویسندگان برخی از مؤلفه‌های ادبیات پایداری از جمله ترسیم چهره رنج کشیده مردم، دعوت به مبارزه، بیان و توصیف جنایت‌ها و بیدادگری‌ها و ... را به تصویر می‌کشند.

سحر خلیفه و عفاف خلف از جمله رمان نویسان زن فلسطینی هستند که انتفاضه فلسطین و دیگر جلوه‌های ادب پایداری در آثارشان بازتاب گسترده‌ای دارد. تحلیل رمان‌های «ربیع الحار» و «لغة الماء» می‌تواند ما را در رسیدن به نمادها و جلوه‌های ادب پایداری هردو رمان برساند. لذا با توجه به جنبه‌های مجهول و مبهم آثار این نویسندگان می‌توان گفت در رمان‌های این نویسندگان جلوه‌های پایداری وجود دارد که هر یک به شکلی آن را مطرح کرده‌اند. از این رو، پژوهش در این زمینه و تحلیل آثار این نویسندگان اهمیت خاصی پیدا می‌کند.

ادب پایداری در آثار این نویسندگان به صورت صریح و غیرصریح بیان شده است. این پژوهش با شناساندن چهره جدیدی از دو رمان نویس، زمینه را برای فهم هر چه بیشتر رمان‌ها فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر در تلاش است نمادها و بن‌مایه‌های پایداری و مقاومت را از جنبه‌های مختلف تحلیل و بررسی نماید. همچنین وجه اشتراک و تضاد بین رمان‌های «ربیع الحار» و «لغة الماء» مورد مطالعه قرار خواهد گرفت هدف از این تحقیق درباره این دو رمان آن است که تاثیر پذیری و تاثیر گذاری آنها را در ادبیات پایداری جمع آوری و بررسی نماید. لذا در این تحقیق سعی می‌شود با تبیین متغیرها و جنبه‌های مجهول به سوال پژوهش و هدف تحقیق که شناساندن چهره جدیدی از این دو رمان نویس و درک مفاهیم رمان‌ها و نمادهای مقاومت است کمک نموده و زمینه را برای فهم هر چه بیشتر آثار آنها فراهم آورد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

در حال حاضر بسیاری از کشورهای اسلامی از جمله ایران، عراق، یمن، لبنان، سوریه و در رأس همه اینها فلسطین، آماج دسیسه‌های دشمنان غربی- صهیونیستی و حاکمان به ظاهر

اسلامی همسو با جبهه غربی - صهیونیستی اند. اسرائیل، افزون بر اشغال فلسطین و برهم زدن نسبت جمعیتی، در بیشتر توطئه‌هایی که علیه کشورهای جبهه مقاومت صورت می‌گیرد بطور مستقیم یا غیر مستقیم دست دارد. در چنین زمانی بعضی از نویسندگان متعهد با آفرینش آثار فاخر قصد دارند که پرده از جنایات و توطئه‌های این رژیم منحوس بردارند. معرفی و تحلیل این آثار، گامی کوتاه و بلکه ضرورتی است برای شناساندن چهره زشت دشمن صهیونیستی، آشنا کردن خوانندگان با آثار ادبیات پایداری و موضوعات مطرح شده در آنها. این تحقیق از روش کمی تحلیل محتوا جهت بررسی ادب پایداری در آثار سحر خلیفه و عفاف خلف که از برجسته‌ترین نویسندگان عرب هستند بهره می‌گیرد، که تاکید بر تحلیل محتوای علمی و ادبی است. به عبارت دیگر با روش توصیفی - تحلیلی آثار دو رمان نویس مطرح زن را از طریق استدلال، قیاس، تفاوت و تمایز داده‌ها تجزیه و تحلیل می‌نماید.

۱-۳. پیشینه پژوهش

موضوع ادبیات پایداری و مقاومت، به بررسی ماهیت، حدود و مؤلفه‌های این نوع ادبیات می‌پردازد. همچنین، پژوهش‌های متعددی در زمینه ادبیات مقاومت فلسطین، به‌ویژه ادبیات منظوم این منطقه، به رشته تحریر درآمده است. از این پژوهش‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(امیری خراسانی و هدایتی، ۱۳۹۳)، نتیجه گرفتند ادبیات مقاومت و پایداری از لحاظ مضمون و محتوای مترادف‌اند و هر دو زیر شاخه ادبیات جنگ (به مفهوم عام آن) محسوب می‌شوند. (صرفی، ۱۳۹۳: ۲۳۵) دریافتند گونه‌شناسی ادبیات پایداری دشوار و بلکه سهل و ممتنع است و گستره حضور آن را می‌توان در ادبیات آیینی، عرفانی، حماسی، انتقادی، اعتراضی، مشروطه، انقلاب اسلامی، دفاع مقدس، پسا دفاع مقدس و بیداری به وضوح مشاهده کرد. در ضمن درباره مقاومت فلسطین دو کتاب (ناجی، ۱۹۷۱) و (الکیالی، ۱۹۷۳) از آثار ارزشمندی هستند که تقویم مقاومت فلسطین را به خواننده ارائه می‌دهند.

اما پژوهشی مستقل با موضوع بررسی ادبیات پایداری در رمان‌های «ربیع الحار» و «لغه الماء» صورت نگرفته است. البته (آرام، ۱۳۸۸) تحقیقی با عنوان «ترجمه رمان ربیع حار اثر سحر خلیفه» تدوین کرده است که در این پژوهش نویسنده فقط به ترجمه اثر اقدام کرده و تحلیلی در مورد ادبیات پایداری و جلوه‌های آن انجام نداده است.

با اینکه درباره تحلیل جلوه‌های پایداری در این دو رمان، پژوهشی صورت نگرفته، ولی تحقیقی نزدیک به این موضوع که جلوه‌های پایداری را در رمانی دیگر نشان دهد وجود دارد. (عبدی و اسدی، ۱۴۳۶ ق: ۷۳-۹۷) در تحقیقی رمان شرق النخیل اثر بهاء طاهر را در مواجهه با ستم‌های اسرائیلی‌ها و نقش زنان در مبارزه و استقامت و همچنین امید به آینده و شهادت طلبی تحلیل کرده‌اند. (بلاوی، ۲۰۲۱م: ۱۴) جلوه‌های مقاومت را در اشعار سعید الصقلاوی تحلیل کرده است. نویسنده در این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر اساس رویکرد مشورتی، برجسته‌ترین تکنیک‌های خلاقانه را که منجر به تعامل گیرنده در فرآیند ارتباطی می‌شود، از جمله گفتمان سینمایی، گفتمان رسانه‌ای و گفتمان استدلالی مورد بررسی قرار داده است. (شیخ و حسن زاده، ۱۳۹۴) رمان اصل و فصل سحر خلیفه را با رمان سوشون اثر سیمین دانشور در مقاله‌ای مقایسه کرده است. بر اساس نتایج این تحقیق، هر دو نویسنده تجربیات مشترکی از اوضاع سیاسی-اجتماعی و نبرد با دشمن و دفاع از میهن و باورهای ایمانی داشته‌اند. اما درباره دو رمانی که در این پژوهش مورد تحلیل قرار گرفته‌اند آثار تحلیلی و نقدی یافت نشد.

۲. بخش نظری

۲-۱. اشغال فلسطین و زنان رمان‌نویس مقاومت فلسطین

ادبیات مقاومت مدّ نظر این پژوهش، ادبیات مقاومت فلسطین است. ملت فلسطین از سال ۱۹۱۷ میلادی تا سال ۱۹۴۸ میلادی تحت سیطره عثمانی‌ها بود سپس به زیر یوغ قیمومیت بریتانیا در آمد. از همان ابتدا، طرح مهاجرت یهودیان از سراسر جهان به سرزمین فلسطین آغاز شد. در این مدّت، نویسندگان و روشنفکران فلسطین در آثار ادبی خود که اغلب به شکل شعر بود علیه عثمانی‌ها، انگلیسی‌ها و در اواخر، علیه یهودیان مطلب و شعر می نوشتند و سلطه‌گری آنها را محکوم می‌کردند وقتی در سال ۱۹۴۸ نام فلسطین به اسرائیل بدل شد، مردم فلسطین بطور خصوص و جامعه عرب بطور عموم کم کم به عمق فاجعه پی بردند. رژیم اسرائیل استقرار یافت و طی برنامه‌های گسترده‌ای اقدام به اخراج علنی عرب و یهودی سازی فلسطین کرد. بطوری که بر بیشتر مناطق فلسطین مثل عسقلان، عکا، تل‌أیب (تل‌آویو)، حیفا و ... مسلط شد و این مناطق را به مناطق یهودی نشین تبدیل کرد و اکنون عرب‌ها در باریکه غزه و بخشی از قدس حضور دارند (دشتی و ملک ثابت، بی‌تا: ۵).

پس از شعر، رمان دومین نوع ادبی است که نویسندگان عرب و نویسندگان فلسطینی الأصل، جلوه‌های مقاومت فلسطین را در آن و با آن به اشکال و سبکهای متفاوت به تصویر کشیده‌اند (شمس‌آبادی و همکاران، ۲۰۱۳: ۲۵). از رمان نویسان مطرح فلسطینی می‌توان به «رشاد ابو شاور»، «غسان کنفانی» **إمیل حبیبی**، و **سحر خلیفه** اشاره کرد.

۲-۲. سحر خلیفه

او به سال ۱۹۴۱ میلادی در نابلس چشم به جهان گشود. تحصیلات مقدماتی خود را در مدرسه خنساء قدس و مدرسه راهبه‌های عمان به پایان رسانید. پیش از آنکه وارد دانشگاه شود بنا به سنت خانوادگی در سن پایین ازدواج کرد و پس از ۱۳ سال زندگی مشترک عاقبت از همسرش جدا شد و به دانشگاه آمریکایی «بیرزیت» وارد شد و در رشته زبان و ادبیات انگلیسی موفق به کسب گواهینامه لیسانس شد. او به آمریکا رفت و نخست در دانشگاه «شبل هل» در رشته خودش کارشناسی ارشد گرفت، سپس در دانشگاه «آیوا» در رشته مطالعات زنان موفق به اخذ مدرک دکتری گردید. سحر خلیفه به نگارش رمان روی آورد تا بتواند راوی فرهنگ و دردها و رنج‌های ملت خود باشد. او چندین رمان تألیف کرد در سال ۱۹۷۶ میلادی رمان «الصبار»، در سال ۱۹۸۰ رمان «عُباد الشمس»، در سال ۱۹۹۷ رمان کاملاً فلسطینی «المیراث»، در سال ۱۹۸۶ رمان «مذکرات امرأة غیر واقعیة»، در سال ۱۹۹۰ «باب الساحة»، در سال ۲۰۰۲ رمان «صورة ايقوتة و العهد القديم» و در سال ۲۰۰۴ رمان «الربيع الحار» را منتشر کرد که موضوع این پژوهش است. این رمان، هشتمین رمان سحر خلیفه است و به همراه رمان الیاس خوری و هوبیر حداد کاندیدای بهترین رمان عربی شده بود. این رمان دربارهٔ حوادثی است که در سال ۲۰۰۰ میلادی پس از نقض توافق اسلو^۱ توسط اسرائیل و به دنبال آن انتفاضة دوم فلسطین افتاده است. رمان دو بخش دارد. بخش اول وقایع پیش از توافق اسلو که ۳۹ فصل کوچک و بزرگ دارد و بخش دوم که مربوط به وقایع پس از توافق اسلو است ۲۸ فصل دارد. سرانجام در سال ۲۰۰۹ رمان (خاطره نگاشته) «الأصل و الفصل» را منتشر کرد که دربارهٔ اعتصاب فلسطینی‌ها به سال ۱۹۳۶ و بیان خاطرات اعتصاب کنندگان است.

۲-۲-۱. «ربيع حار» در یک نگاه

۱. توافق اسلو در سال ۱۹۹۳ میلادی توسط یاسر عرفات و اسحاق رابین با میانجیگری آمریکا به امضا رسید.

فضل قسّام ۵۰ سال پیش به اردوگاه عین المرجان آمده بود. او در بچگی آدامس و شیرینی می‌فروخت سپس به روزنامه فروشی روی آورد و سرانجام کتابفروشی برای خود دست و پا کرد. او پسری به نام احمد دارد که با وجود استعداد، لکنت زبان دارد و از سگ هم به شدت می‌ترسد. پدر احمد از آنجا که بوی تعفن زباله‌ها در باغ‌های بادام و در کلّ اردوگاه پیچیده بود. فرزندش احمد را مأمور عکسبرداری از محلّ دفن زباله‌های شهرک‌نشینان می‌کند. مجید نابرداری احمد است. مجید، احمد را با خود به باشگاه وزنه‌برداری می‌برد و او را تشویق به ورزش کردن می‌کند ولی احمد مشغول مطالعه روزنامه القدس می‌شود و عکس‌های احمد توجه فضل قسّام را جلب می‌کند و او آرزو می‌کند که احمد عکس‌هایی بگیرد که مثل پوستر قدس شریف بر دیوار خانه‌ها از جمله خانه خودشان نصب شود. احمد در نزدیک سیم‌خاردارها با یک دختر بچه یهودی موطلابی به نام میرا آشنا می‌شود و با او حرف می‌زند و دوربین و عینک و ساعت دیجیتال خود را که پدرش داده بود به او نشان می‌دهد. مجید به دانشگاه می‌رود و همزمان به خوانندگی هم می‌پردازد. یک پنجشنبه که مسابقه خوانندگی داشت باید شلوار جین و چکمه ایتالیایی می‌پوشید تا بتواند هیئت داوران را مجذوب خود کند. فضل قسّام خواسته او را عملی می‌کند و برای مجید شلوار جین و پوتین ایتالیایی فراهم می‌کند. مجید به همراه برادرش احمد برای اجرای موسیقی به یکی از ویلاهای رام الله می‌رود و در آنجا با دختر زیبایی به نام لورا و شمی آشنا می‌شود. آقای و شام پدر لورا، جاسوس اسرائیل است. او کارت شناسایی جعل می‌کند و مواد مخدر می‌فروشد و یهودیان را به خانه خود می‌آورد.

احمد از سر ناراحتی به کنار حصار بین شهرک و اردوگاه می‌رود و در آنجا عیسی را می‌بیند. عیسی به احمد اطلاع می‌دهد که میرا یک گربه سفید با چشم‌های سبز آورده. احمد متوجه می‌شود که آن گربه همان عنبر (گربه احمد) است. وقتی که عیسی ماجرای عقیم کردن گربه را تعریف می‌کند، احساسات احمد برانگیخته می‌شود و حالت تهوع به او دست می‌دهد. احمد که خودش گربه را به میرا داده بود از کارش ناراحت و نادم می‌گردد و از عیسی می‌خواهد که او را پیش عنبر ببرد. خبر دستگیری احمد و عیسی به عنوان دو خرابکار می‌پیچد. فضل قسّام با مجید تماس می‌گیرد و از او می‌خواهد که واسطه‌ای برای آزاد کردن احمد بی‌گناه پیدا کند. مجید پیش و شام می‌رود تا او را واسطه نجات احمد کند. و شام می‌گوید که دستگیر شدگان متهم به عضویت در سازمان‌های تروستی مثل سازمان بن لادن (القاعده)

هستند. مجید در یکی از اتاق‌های زیرزمین خانه و شمی بود که متوجه سر و صدای زیاد می‌شود. به ذهنش خطور می‌کند که ممکن است پس از دستگیری احمد، مأموران به او مشکوک شده و اقدام به دستگیری او بکنند. در این فکرها بود که دستی ناشناس او را به طرف ماشینی مرموز با پلاک اسرائیلی می‌کشد. انقلابیون فلسطینی متوجه شده بودند که جان مجید در خطر است و او را پیش از صهیونیست‌ها ربوده بودند. از این تاریخ به بعد مجید گیتار را بر زمین گذاشته و سلاح بر می‌دارد. فصل انقلاب مجید آغاز می‌شود. او زیر درختان زیتون و انجیر توسط هلی‌کوپترهای آپاچی مورد اصابت گلوله قرار می‌گیرد. احمد به گروه امداد و نجات می‌پیوندد و در فصل پنجاه و چهارم، انحراف مسیر مجید از آرمان فلسطین و مصاحبه‌های او با شبکه‌های تلویزیونی که با کمک و حمایت «لورا» صورت می‌گرفت، گزارش شده است. در فصل شصت و هفتم، تخریب خانه‌های فلسطینی توسط بلدوزرهای اسرائیلی و ممانعت حامیان صلح و حقوق بشر از تخریب و راهپیمایی آرام فلسطینی‌ها و تبدیل شدن راهپیمایی به زد و خورد و تیراندازی به سمت آمبولانس و شهادت احمد بیان شده است.

۲-۳. عفاف خلف

اطلاعات زیادی درباره جزئیات زندگی عفاف خلف نداریم. او در نابلس فلسطین به دنیا آمده و در رشته بانکداری از دانشگاه النجاح کارشناسی گرفته است. به واسطه مطالعات گسترده‌ای که در ادبیات عرب دارد به رمان‌نویسی روی آورده و رمان «لغة الماء» مهم‌ترین رمان اوست. «شغف الأیائل» دیوان نثری او و رمان «ما تساقط» (تا امروز) آخرین اثر منتشر شده اوست.

۲-۳-۱. رمان «لغة الماء» در یک نگاه

این داستان، روایت محور (گونه‌ای خاطره نگاشته) است. راوی اول فاطمه هر دو پای خود را در یکی از راهپیمایی‌های ۱۹۹۰ بر اثر اصابت گلوله از دست داده و محمد مشهور به ابوعرب راوی دیگر این رمان است. توصیف جنایات هولناک و ددمنشانه نیروهای اسرائیلی و مشخصاً شخص شارون جنایتکار، بیان نحوه مقاومت جوانان فلسطینی در یک جنگ نابرابر، خیانت بعضی از افراد خائن و ترسو به وطن و جوانان مقاومت جان‌مایه این داستان است که به آهستگی پیش می‌رود و خود را نشان می‌دهد. داستان به صورت فصل به فصل یا بخش بخش نیست و یکسره و بی‌وقفه گزارش شده است. داستان، شروع خوبی دارد با باران نیشان،

بوی خوش خاک به دنبال باران و بهشت حیفاً آغاز شده است. ابو عرب با دختری به نام عریب ازدواج کرده ولی چون با قصی، برادر فاطمه دوست صمیمی و هم‌رزم بود از این جهت به خانه فاطمه، بسیار رفت و آمد می‌کرد. در طی این رفت و آمدها و پس از شهادت قصی و مجروحیت فاطمه، عاشق فاطمه می‌شود و قصد ازدواج با او می‌کند. بیشترین بخش داستان مربوط به مبارزات ابو عرب و دوستانش با صهیونیست‌ها است. ابو عرب با خیانت فردی به نام مصطفی سرانجام دستگیر می‌شود و به شهادت می‌رسد.

۳. بخش تحلیلی

۳-۱. جلوه‌های ادبیات مقاومت در رمان «ربیع حارّ»

۳-۱-۱. ترسیم رنج مردم

در آغاز فصل بیست و دوم، هنگامی که احمد مورد بازداشت قرار می‌گیرد، نویسنده گزارشی از حصارها و استحکامات مستقر در شهرک‌های یهودی نشین ارائه می‌دهد. این گزارش به بررسی بخشی از رنج و مصیبت‌های مردم فلسطین و همچنین جنایات و رفتارهای غیرانسانی صهیونیست‌ها می‌پردازد. شهرک‌های صهیونیستی مانند قفس‌های حفاظت شده به نظر می‌رسید. ورودی شهرها دارای خندق و استحکامات نظامی شدیدی بود. جوان‌های بسیاری پشت این خاکریزها کشته شده بودند. یکی از ترندهای صهیونیست‌ها برای دستگیری و زندانی کردن فلسطینی‌ها روایت شده که عبارت است از انگ خرابکاری. در رادیو و تلویزیون اعلام می‌شود که احمد و دوست و همدست او عیسی، دست به عملیات متهورانه‌ای زده‌اند.

در آخرین فصل داستان، تخریب خانه‌های عین المرجان برای کشیدن دیوار حائل و گسترش شهرک سازی روایت شده است. زن کشاورز فریاد کنان بر سر و صورت می‌زد.

۳-۱-۲. دعوت به مبارزه

شاید نخستین دعوت به مبارزه در فصل سوم مطرح شده است. نخستین دعوت به مبارزه، دعوت به مبارزه با صهیونیست‌ها و اسرائیل نیست، بلکه دعوت به مبارزه با تبلی و سستی و بی جنب و جوش بودن است. فضل قسام به فرزندش احمد می‌گوید که زندگی در این کشور پُر از ظلم و ستم است و حرکت و جنب و جوش لازم دارد. رزق و روزی هم با جنب و جوش به دست می‌آید (شبستری، ۱۳۸۸: ۳۴).

بر اساس اطلاعات ارائه شده در فصل بیست و هشتم، مجید و دوستانش به این نتیجه دست یافته‌اند که با وجود گرسنگی و عدم وجود نیروهای کافی، پرتاب سنگ دیگر نمی‌تواند تأثیر قابل توجهی در تغییر وضعیت ایجاد کند. مگر می‌شود با تیر و کمان به جنگ جنگنده اف ۱۶ رفت؟ دیگر مردم هم فهمیدند که چاره کار مبارزه مسلحانه است. چاره کار دینامیت و بدن زنده انسان (عملیات شهادت طلبانه) است نه سنگ و تیر و کمان. سعاد می‌گوید: «چون جنگ است باید بی‌رحم باشیم» (خلیفه، ۲۰۰۴م: ۵۲) و مجید هم این حرف را تأیید می‌کند و می‌گوید: «بله بی‌رحمی تنها راه است. دشمن مثل بلدوزر همه چیز را نابود می‌کند، هیچ برایش مهم نیست. باید مثل سنگ و صخره باشیم که وزش باد نتواند آن را حرکت بدهد». شاید برای اولین بار بود که مجید و سعاد به دیدگاه کاملاً مشترک رسیده بودند. هر دو دعوت به مبارزه آن هم مبارزه مسلحانه با تیر و تفنگ و موشک می‌کردند.

۳-۱-۳. توصیف جنایات دشمن

بندهای آخر فصل سوم، آغاز توصیف جنایات دشمن است. جوانان فلسطینی تظاهرات می‌کردند و مأموران صهیونیستی با گاز اشک‌آور و گلوله‌های جنگی جواب می‌دادند و اگر می‌توانستند جوانان معترض را دستگیر کرده و با خود می‌بردند. اسرائیل، دست به جنگ نرمی علیه جوانان فلسطین زده و می‌خواهد با کشیدن پای جوانان به مراکز فحشاء و فساد و گسترش فرهنگ غربی در میان آنها، شهادت طلبی و حس انقلاب را در آنها از بین ببرد. فضل قسام وقتی می‌بیند که فرزندش مجید، ظاهر ناجوری دارد می‌آشوبد و وطن را از دست رفته و نابود شده می‌بیند. با خود می‌گوید: با این نسل آبکی و ولگرد و به درد نخوری که نه می‌خواند و نه می‌نویسد چطور می‌توان از این باتلاق غم و درد و ذلت رها شد؟!

در فصل بیست و یکم، یکی از جنایات دشمن صهیونیستی مطرح می‌شود. دشمن صهیونیستی از اینکه جمعیت عرب‌های فلسطینی زیاد شود همواره نگران است. در فکر کم کردن جمعیت فلسطینی‌ها است. نویسنده این مسأله را بطور رمزی مطرح کرده است. مادر میرا (که یهودی است) به میرا گفته بود: بهتر است گربه را جراحی کنیم و عقیمش سازیم تا زاد و ولد نداشته باشد. گربه‌ها مثل عرب‌ها زاد و ولد می‌کنند و ما همین را کم داریم» (خلیفه، ۲۰۰۴م: ۳۷). عیسی که خدمتکار آنها بود این حرف را می‌شنود و او هم آن حرف را به احمد تعریف می‌کند. از همین گفت و گوی یک سطری متوجه می‌شویم که دشمن از زاد و ولد

فلسطینی‌ها چقدر وحشت دارد و می‌خواهد که مسأله زاد و ولد و تکثیر جمعیت را به انحای مختلف با عقیم کردن و تبلیغ زندگی بهتر بدون بچه و ... در آنها متوقف سازد. از فصل چهلیم به بعد توصیف جنایات ارتش صهیونیستی بسامد بالایی دارد. تقریباً در هر فصلی گوشه‌ای از جنایات آنها بیان می‌شود و تقریباً تکراری هم است.

۳-۱-۴. ستایش وطن

فصل چهل و نهم با ستایش وطن آغاز شده است. در آغاز این فصل، امّ سعاد وطن را با تعبیراتی مانند مادر جوانان، خانم خانم‌ها، تاج سر مردم، خانم کدخدایی که یک تنه این همه بلا و مصیبت را تحمل می‌کند مورد خطاب قرار داده و به او می‌گوید که ای سرزمین، ای فلسطین، تو تنها نیستی هزاران نفر به عزای تو نشسته‌اند.

مسأله وطن در فصل شصت و یکم هم چند سطری را به خود اختصاص داده است. روحانی مسجد در دیداری که با احمد داشت و می‌خواست دل احمد را نرم کند تا نزد پدر و مادر خود برود، خطاب به او می‌گوید: وقتی از پیامبر (ص) پرسیدند که چه کسی برای شما محبوب‌تر است آن حضرت (ص) فرمودند: مادر. سپس مادر. سه بار تکرار فرمودند. احمد به آن روحانی می‌گوید که دانشجویان در پاسخ این پرسش که چه کسی محبوب شماست می‌گویند: فلسطین. آری فلسطین مادر است. قلب مادر، سینه مادر و رحم مادر.

۳-۱-۵. القای امید به آینده

در فصل پنجم برای اولین بار از القای امید، سخن به میان می‌رود. فضل قسام با وجود آنکه استاد نقاش از استعداد احمد صحبت کرده بود، ولی از احمد ناامید بود. زیرا او می‌دید که فرزندش احمد تنبل و بی‌جنب و جوش است. حواس پرت است و خیلی وقت‌ها در خیال خود سیر می‌کند و توجهی به پیرامون خود ندارد. وقتی به عکسی که احمد از مجید گرفته بود نگاه کرد برای اولین بار امیدوار شد و به خودش قبولاند که احمد بااستعداد است.

داستان از دل نومی‌دی سر برآورده و به سوی امید می‌شتابد؛ همان‌گونه که در داستان‌های مقاومت و پایداری مرسوم است. در فصل بیست و هشتم، آمادگی اسرائیلی‌ها برای یک حمله گسترده و جنب و جوش ناامیدانه جوانان گزارش شده است. آنها با نداشتن سلاح در برابر تسلیحات پیشرفته دشمن چه کار می‌توانستند بکنند. جوانان ناامید در عین نومی‌دی ولی نبریده

بودند و مثل بمب تحرک داشتند و ضعیت فوق العاده را نادیده می‌گرفتند و با سربازان احتیاط و دیوارهای حائل و محاصره مبارزه می‌کردند (بلاوی، ۲۰۱۷ م: ۱۵).

۳-۱-۶. کاربست نماد

در این رمان از نام‌های سگ، گربه، شال سبز، چفیه و درختان زیتون و انجیر به صورت نمادین استفاده شده است. سگ در اغلب فرهنگ‌های کهن و از جمله در فرهنگ عرب و یهود، موجودی پلید و منفور است. در اسلام، سگ مانند خوک نجس است و حتی سگ سیاه از شیاطین دانسته شده است و باید او را کشت (یا حقی، ۱۳۹۸: ۴۶۹). در همان سطور نخست داستان، آمدن نام سگ و ترس احمد از آن، جنبه نمادین دارد. سگ از درون باغ و علفزارها به طرف شهرک نشینان (شهرک کریات شیبیع) می‌رود. نویسنده نگاهی به پلیدی و خبثت آنها دارد. در فصل هفدهم و هیجدهم کلمه گربه بسامد بالایی دارد. گربه در سنت اسلامی بسیار محبوب است مگر آنکه سیاه باشد. گربه سیاه نماد ظلمت و مرگ است (شوالیه و گریبان، ۱۳۸۴: ۴/ ۷۰۰). عنبر، گربه احمد، نماد فلسطین عزیز و دوست داشتنی است.

مجید قسام وقتی که قدم به صحنه می‌گذارد بر اساس روایت داستان لباس مشکی پوشیده و شال سبز و یک چفیه بسته بود. شال سبز نماد پرچم و چفیه، نماد فلسطین و مقاومت است. کاربرد درختان زیتون و انجیر در آغاز فصل بیست و نهم کاملاً نمادین و رمزی است. مجید در زیر درختان زیتون و انجیر توسط هلی‌کوپترهای آپاچی مورد اصابت گلوله قرار می‌گیرد و مجید به شکاف سنگی پرتاب می‌شود. زیتون و انجیر، نماد فلسطین هستند. نویسنده چنین القا می‌کند که مجید برای فلسطین و در سرزمین فلسطین، جان خود را در کف دست گذاشته است.

۳-۱-۷. توصیف خیانت

یکی از موضوعاتی که در ادبیات پایداری گزارش می‌شود توصیف خیانت‌ها است. و شام و عیسی در این داستان نمونه افراد خائن به فلسطین است.

۳-۲. جلوه‌های ادبیات مقاومت در رمان «لغة الماء»

۳-۲-۱. کودکان جنگ زده

ممکن است مریم کوچک، دختر همسایه فاطمه، نماینده‌ای از هزاران کودک فلسطینی باشد که دچار ترس و اضطراب شده‌اند. در زمان‌هایی که سربازان اسرائیلی تمامی ساکنان را در خارج از منازل صف‌بندی کرده و به بازرسی از خانه‌ها می‌پرداختند، مریم کوچک، دختر ام‌دیاب، به شدت ترسانده و به آغوش مادرش چسبیده بود.

۳-۲-۲. ترسیم صحنه‌های فجیع و دردآور

یکی از آن صحنه‌های دردناک، تسلیم شدن مبارزان و فرار عمّار است که مورد اصابت گلوله‌های صهیونیست‌ها قرار می‌گیرد و مغزش متلاشی می‌گردد. صحنه دردناک دیگر، سقوط نابلس است. بنا به گفته زن محمّد، نابلس مثل شهر ارواح شده بود. اسرائیلی‌ها اجازه برداشتن جنازه‌ها را نمی‌دادند.

۳-۲-۳. توصیف دلاوری و شهادت طلبی مبارزان

نیروهای تشکیلات (خودگردان) حساب شده عمل می‌کردند. به این معنی که هرگاه احساس می‌کردند کاری از پیش نخواهد برد زود عقب نشینی می‌کردند. ولی نیروهای حماس مثل آنها عمل نمی‌کردند. عماد از نیروهای حماس است. او به محمّد می‌گوید: نیروهای حماس سنگ‌هایشان را رها نمی‌کنند. یا پیروز می‌شوند یا شهید می‌شوند. نگرانی ما از مبارزان دیگر است. منظورش نیروهای خودگردان بود که خیلی ساده و با بهانه‌های واهی مواضع خود را رها می‌کنند.

۳-۲-۴. دعوت به مبارزه

جلوه‌های دعوت به مبارزه در جای جای داستان و بلکه در بند بند داستان گاه به صورت روشن و گاهی به صورت ضمنی و نمادین دیده می‌شود. یکی از جاهای دعوت به مبارزه جایی است که شیخ ماهر پس از اقامه نماز خوف، رو به افراد حاضر کرده و می‌گوید: «حَيِّ عَلِي الْجِهَادِ حَيِّ عَلِي الْجِهَادِ حَيِّ عَلِي الْقَلَّاحِ حَيِّ عَلِي الْقَلَّاحِ» (خلف، ۲۰۰۴ م: ۳۹) او می‌گوید که پاداش جهاد، بهشت خداوند است. بهشت درهای خود را روی مجاهدان باز کرده و «هَلْ مِنْ دَاخِلِينَ» (همان: ۳۹) می‌گوید.

یکی از جاهایی که دعوت به مبارزه تا پای جان در آنجا مشهود است جایی است که ابو عرب مدافعان مدرسه را که مواضع خود را رها کرده و مدرسه‌الروضه را به دشمن تحویل داده

بودند، سرزنش می‌کند. ابو عرب به یکی از آن جوانان با لحن پدران می‌گوید: ما برای دفاع از زندگی مردم اینجا هستیم. وظیفه ما حمایت از مردم است، وظیفه شما حفظ مدرسه بود.

٣-٢-٥. توصیف جنایات دشمن و رنج‌های مردم

در آن شب‌هایی هم که برق قطع نبود مردم، باید پنجره‌ها را با پتو یا پرده‌های ضخیم می‌پوشاندند و در خانه‌های خود منتظر مرگ می‌شدند. ترس همه را فرا می‌گرفت. در حوادث روز دوم - که مربوط به یادداشت‌های محمد است - محمد می‌گوید: آب و برق قطع شده بود. مردم در خانه‌های زندانی بودند و کسی نمی‌دانست چه بلایی بر سرش خواهد آمد.

مردم به جهت از دست دادن عزیزان خود دچار روان پریشی می‌شدند. برای نمونه، مادر فاطمه، پس از شهادت فرزندش قصی از شدت مصیبت، مدتی کنترل خود را از دست داد. او پریشان خاطر، خود را به دم در می‌رسانید و در را باز می‌کرد و منتظر آمدن قصی می‌شد.

٣-٢-٦. انتخاب آگاهانه مقاومت

یکی از موضوعاتی که در ادبیات مقاومت کمتر به آن پرداخته شده، مسأله انتخاب آگاهانه مقاومت است. در این داستان در چند جا به این مسأله توجه جدی شده است که گزارش می‌کنیم. وقتی که فاطمه با عریب گفت و گو می‌کرد. عریب از شهادت و مجروحیت جوانان فلسطینی متأثر بود. فاطمه خطاب به عریب می‌گوید: اولاً هنوز که زنده‌اند و ثانیاً آنها راه خود را خودشان با آگاهی انتخاب کرده‌اند. نضال برادر فاطمه از جمله جوانانی بود که علاقه‌ای به مبارزه نداشت و غرق در کارش بود.

یکی دیگر از جاهایی که آزادی انتخاب آگاهانه مقاومت در آن گزارش شده، زمانی است که ابو عرب همراه اسامه به میدان نصر می‌روند و جوانان را دور آتش می‌بینند. او از جوانان می‌خواهد که به ورودی شهر بروند و در آنجا با دشمن بجنگند. او به جوانان می‌گوید اگر کسی نمی‌تواند راه باز است به خانه برود. در این لحظه، جوانان می‌گویند ما خودمان آمده‌ایم و تا آخرین نفس خواهیم جنگید.

٣-٢-٧. خیانت

یکی از بن‌مایه‌های این داستان مسأله خیانت است. پس از آنکه مدرسه‌الروضه به جهت ترک مواضع به دست دشمن می‌افتد مبارزان در یک منطقه جمع می‌شوند و ناگهان یکی از مبارزان به نام «مصطفی» فریاد می‌زند که مهاجمان نیروهای خودی هستند تیراندازی نکنید. تُن

صدای مصطفی طوری بود که دشمن به وسیله آن موفق به شناسایی جای مبارزان می‌شود و مواضع مبارزان را گلوله‌باران می‌کند. ابوعرب که آدم کارکشته و باتجربه‌ای بود متوجّه شگرد و خیانت او می‌شود. ابوعرب چنان از خیانت دلزده و ناراحت بود که به دوستانش می‌گوید: «ما فرزندان این دوره کثیف هستیم. عصر خیانت و توطئه» (خلف، ۲۰۰۷: ۹۰).

نتیجه‌گیری

تحلیل رمان‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که جلوه‌های مقاومت در هر دو اثر به‌طور کامل نمایان است. تمامی مؤلفه‌هایی که برای ادبیات پایداری تعریف شده‌اند، با شدت و ضعف مختلف در این رمان‌ها قابل مشاهده‌اند. این دو رمان به‌عنوان نمونه‌های بارز ادبیات مقاومت فلسطین شناخته می‌شوند.

در دو رمان مورد پژوهش بطور ویژه- موضوع مبارزه یا دعوت به مبارزه برای پس گرفتن سرزمین غصب شده و اظهار عشق و اشتیاق به این سرزمین آبا و اجدادی تم اصلی است. البته گاهی چیزهایی مثل عشق زمینی و مسافرت چاشنی بیان ماجراهای آن می‌گردد. در کنار این مضمون، موضوعات دیگری طرح می‌گردد. این دو رمان در درونمایه و تم، غالباً مشترک هستند ولی در طرح موضوعات دیگر اختلاف دارند. برخی از آنها موضوع فقر، برخی موضوع کودکان، و بعضی هم موضوع زن را موضوع اصلی خود قرار داده‌اند. پس در درونمایه غالباً مشترک و در موضوع مختلف‌اند. در کنار آن موضوع اصلی که پیرنگ داستان برای بیان آن شکل گرفته مسائل دیگری هم در درون داستان‌ها مطرح می‌گردد که این موضوعات حاشیه‌ای هم وجه مشترک اغلب داستان‌ها است. از جمله این موضوعات حاشیه‌ای، طرح مشکلات مردم و ستم‌هایی است که اشغالگران بر سر مردم می‌آورند. مشکلاتی که مردم باقی مانده در بخش کوچکی از سرزمین فلسطین مثل نابلس، غزه و بخشی از قدس شریف و همچنین اردوگاه‌ها با آنها دست و پنجه نرم می‌کنند. مشکلاتی مانند تخریب منازل به انحای مختلف مثل بمباران و بلدوزرها و .. ایجاد رعب و وحشت و قطع خدمات عمومی آب و برق که از زبان شخصیت‌های اصلی (قهرمانان داستان)، شخصیت‌های فرعی، نویسنده دانای محدود و اخبار بیان شده است.

زاویه دید در رمان «ربیع حازّ» دانای کلّ (محدود) یا سوم شخص مفرد و در رمان «لغة الماء» روایت‌گونه است و ماجراهای داستان را دو نفر به نام‌های فاطمه و محمد عربی یا

ابوعرب روایت می‌کنند. در هر دو رمان، به نحوی عشق زمینی وجود دارد، ولی در هر دو، عشق زمینی فدای عشق فلسطین می‌شود. در «ربیع حار» احمد و لورا وشمی، در «لغة الماء» فاطمه و محمد عربی وجود دارد.

داستان «زبان آب» کمی دچار آشفتگی در روایت است. به نظر می‌رسد که گره خاصی ندارد که خواننده، منتظر گشوده شدن آن باشد. بیشتر، به خاطر نوشته شبیه است تا یک رمان. با این حال، داستان «زبان آب» موضوعاتی بیشتری را در گستره خود دارد. هر دو رمان، نماینده گذر از رمانتیسیم به رئالیسم محسوب شده و رمان‌های رئالیستی به شمار می‌روند و مؤلفه‌های واقع‌گرایی ادبی از جمله توصیف جزئیات و توجه به دنیای درون شخصیت‌ها و تیپ‌سازی در هر دو به وضوح وجود دارد. همه شخصیت‌های اصلی در هر دو رمان که عبارتند از احمد، لورا وشمی، فاطمه، محمد عربی و سهر، مها شخصیت‌های تیپ هستند و نماینده طبقه‌ای از مردم فلسطین به شمار می‌روند.

منابع

کتاب‌ها

- خلف، عفاف. (۲۰۰۷م). لغة الماء؛ منشورات مركز لوغاريت الثقافى، ط ۱: رام الله.
- خلیفه، سحر. (۲۰۰۴م). ربیع حار؛ بیروت، دار الآداب.
- عبد القادر، فاروق. (۲۰۰۳م). في الرواية العربية المعاصرة؛ کتاب الهلال.
- الکیالی، عبدالوهاب. (۱۹۷۳م)، المقاومة الفلسطينية و التضال العربي ۱۹۶۹-۱۹۷۳؛ منشورات الدّراسات العربية، ط ۱: بیروت.
- ماضی، شکری عزیز. (۲۰۰۵م). الرواية و الإنتفاضة نحو أفق أدبي و نقدي جديد؛ المؤسسة العربية للدراسات و النشر: بیروت.
- ناجی، علوش. (۱۹۷۱م). المقاومة الفلسطينية: الواقع و التوقعات، منشورات الدّراسات العربية؛ ط ۱: بیروت.
- یاغی، عبد الرحمن. (۱۹۶۸م). حياة الأدب الفلسطيني الحديث، منشورات المكتب التجاري: بیروت.
- رزمجو، حسین. (۱۳۸۲ش). انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی؛ انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ اول: مشهد مقدّس.

- سنگری، محمدرضا (۱۳۸۹ش). ادبیات دفاع مقدّس؛ بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدّس: تهران.
- شوالیه، ژان و گریبان، آلن. (۱۳۸۵ش). فرهنگ نمادها؛ ترجمه سودابه فضایی، انتشارات جیحون، چاپ دوم: تهران.
- کاکایی، عبدالجبار. (۱۳۸۵ش). بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در ادبیات ایران و جهان؛ نشر پالیزان، چاپ دوم: تهران.
- میرصادقی، میمنت. (۱۳۷۹ش). واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی؛ نشر مهناز، چاپ اول: تهران.
- نیک‌روش، مزگان. (۱۳۹۲ش). جستاری در باب اقتباس سینمایی از ادبیات داستانی؛ نشر سپندارمذ، چاپ اول: تهران.
- ولک، رنه و آوستن، وارن. (۱۳۷۳ش). نظریه ادبیات؛ ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول: تهران.
- یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۹۸ش). فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها؛ انتشارات فرهنگ معاصر، چاپ ششم: تهران.

پایان‌نامه‌ها

- شبستری، معصومه. (۱۳۸۸ش). ترجمه رمان ربیع حازّ؛ به راهنمایی دکتر شهریار نیازی، مترجمی زبان و عربی دانشگاه تهران.

مجلات

- امیری خراسانی، احمد، و هدایتی، فاطمه. (۱۳۹۳ش). «ادبیات پایداری: تعاریف و حدود»؛ نشریه ادبیات پایداری دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ۶، شماره ۱۰، صص ۴۱-۲۳.
- بلاوی، رسول. (۲۰۱۷ م). صورة الأسیر الفلسطيني في محکمة «وردة علي جابین القدس» لهارون هاشم رشید؛ آفاق الحضارة الإسلامية، المجلد ۱۹، العدد ۲، الرقم المسلسل للعدد ۳۸، صص ۱-۲۱.
- بلاوی، رسول. (۲۰۲۱ م). تداولية الخطاب التواصلي في قصائد المقاومة للشاعر سعيد الصقلاوي «قصيدة "صرخة طفل" أمودجاً»؛ آفاق الحضارة الإسلامية، المجلد ۲۳، العدد ۲، الرقم المسلسل للعدد ۴۶، صص ۱-۲۶.

- دشتی، سید احمد و ملک ثابت، مهدی. (١٣٩٥ش). «نگاهی به ادبیات پایداری در ایران و فلسطین»؛ پنجمین گردهمایی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی، صص ١٥-١.
- شمس آبادی، حسین و همکاران (٢٠١٣م). «صدی القضية الفلسطينية فی مسرحية فلسطينيات لعلی عقله عرسان». مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. شماره ٢٨. صص ٢٥-٤٠.
- شیخ، محمد و حسن زاده، زهرا. (١٣٩٤ش). «جلوه‌های پایداری در رمان اصل و فصل اثر سحر خلیفه و سووشون اثر سیمین دانشور»؛ نشریه ادبیات تطبیقی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ٧، شماره ١٢، صص ١-٢٢.
- صرفی، محمد رضا. (١٣٩٣ش)، «گستره ادبیات پایداری»؛ نشریه ادبیات پایداری دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ٦، شماره ١٠، صص ٢٣٧-٢٠٧.
- ملکی، محمد رضا و محمدزاده ابراهیمی. (١٣٩٩ش). «چشم انداز خاورمیانه در سایه عادی سازی روابط با اسرائیل»؛ فصلنامه مطالعات بین الملل، سال ١٧، شماره ٦٧، صص ٦٤-٤٥.

References

- Khalaf, Afaf. (2007). Loghat-Alma; Logarit Cultural Center Publications, 1st edition: Ramallah.
- Khalifa, Sahar. (2004). Rabi Har; Beirut, Dar Al-Adab.
- Abdel Qader, Farouk. (2003). In the contemporary Arabic novel: Alhelal book.
- Al-Kiyali, Abdel-Wahab. (1973). Palestinian Resistance and the Arab Struggle 1969-1973; Arab Studies Publications, 1st edition: Beirut.
- Mazi, Shukri Aziz. (2005). The novel and the uprising towards a new literary and critical horizon. Arab Foundation for Studies and Publishing: Beirut.
- Naji, Alloush. (1971). Palestinian Resistance: Reality and Expectations, Arab Studies Publications; 1st edition: Beirut.
- Yaghi, Abd al-Rahman. (1968). Hayat al-Adab al-Falestini al-Hadith, al-Maktab al-Tijari: Beirut.
- Razmjoo, Hossein. (2012). Literary types and their works in Persian language; Publications of Ferdowsi University of Mashhad, first edition: Mashhad.
- Sangari, Mohammadreza (1389). Holy defense literature; Foundation for preserving the works and publishing the values of holy defense: Tehran.

- Chevalier, Jean and Gerbran, Alain. (2016). culture of symbols; Translated by Sudabah Fazayeli, Jihoon Publications, 2nd edition: Tehran.
- Kakai, Abdul Jabbar. (2016). Comparative study of resistance topics in Iranian and world literature; Palisan Publishing House, second edition: Tehran.
- Mirsadeghi, Meimanat. (1379). Dictionary of the art of story writing; Mahnaz Publishing, first edition: Tehran.
- Nik Ravesh, Mozghan. (2012). An essay about cinematic adaptation of fictional literature; Sepandarmaz Publishing House, first edition: Tehran.
- Volk, Rene and Austen, Warren. (1373). Theory of literature; Translated by Zia Movahed and Parviz Mohajer, Scientific and Cultural Publications, first edition: Tehran.
- Yahaqi, Mohammad Jaafar. (2018). The culture of myths and stories; Farhang Moaser Publications, 6th edition: Tehran.
- Shabestri, Masoumeh. (2018). Translation of Rabi Har's novel; Under the guidance of Dr. Shahriar Niazi, language and Arabic translator of Tehran University.
- Amiri Khorasani, Ahmad, and Hedayati, Fatemeh. (2013). "Resistance Literature: Definitions and Limits"; Journal of Resistance Literature of Shahid Bahonar University, Kerman, 6(10), pp. 23-41.
- Balawi, Rasol. (2017). A photo of the Palestinian prisoner in the "Warda Ali Jabin Al-Quds" by Harun Hashim Rashid; Horizons of Islamic Civilization, 19(2), Number 38, pp. 1-21.
- Balawi, Rasol. (2021). The circulation of communicative discourse in the poems of resistance by the poet Saeed Al-Saqlawi, "The poem "A Child's Cry" as an example." Horizons of Islamic Civilization, 23(2), Number 46, pp. 1-26.
- Dashti, Seyed Ahmad and Malek Sabet, Mehdi. (2016). "Looking at Resistance literature in Iran and Palestine"; The fifth meeting of the Association for the Promotion of Persian Language and Literature, pp. 1-15.
- Sheikh, Mohammad and Hassanzadeh, Zahra. (2014). "Consistency effects in the novel Asl and Fasl by Sahar Khalifa and Sovashon by Simin Daneshvar"; Comparative Literature Journal of Shahid Bahonar University, Kerman, 7(12), pp. 1-22.

- Sarfi, Mohammad Reza. (2013). "Extent of Resistance literature"; Journal of resistance Literature of Shahid Bahonar University, Kerman, year 6(10), pp. 207-237.
- Maleki, Mohammadreza and Mohammadzade Ebrahimi. (2019). "The perspective of the Middle East in the shadow of the normalization of relations with Israel"; International Studies Quarterly, 17(67), pp. 64-45.

تحليل أدب المقاومة في روايتي ربيع حار (سحر خليفة) و لغة الماء (عفاف خلف)

نوع المقالة: أصيلة

نسرین منصورى^١، ناصر حسيني^٢، اردشير صدرالديني^٣

١. طالبة دكتوراه في اللغة العربية و آدابها، جامعة آزاد الإسلامية، مهاباد، ايران.

٢. أستاذ في قسم اللغة العربية و آدابها، جامعة آزاد الإسلامية، مهاباد، ايران.

٣. أستاذ في قسم اللغة العربية و آدابها، جامعة آزاد الإسلامية، مهاباد، ايران.

تاريخ قبول البحث: ١٤٠٣/٠٤/٠٢

تاريخ استلام البحث: ١٤٠٣/٠١/١٦

الملخص

إن الأدب الذي يؤلف تحت تأثير ظروف مثل الاختناق والاستبداد والحرمان من الحريات الفردية والاجتماعية واحتلال الأرض واغتصابها ونهب الأموال الوطنية، للوقوف في وجه قوى العنف الداخلية والخارجية، يسمى الأدب المقاومة. مثل هذا الأدب له قيمة. لأنه رد فعل طوعي ضد غزو وعدوان الأعداء الداخليين والخارجيين. يحتوي هذا الأدب على عناصر مثل رسم وجه المعاناة للقبائل، والدعوة إلى النضال والمقاومة، والتعبير عن جرائم المعتدين وإثارتهم، وتمجيد الموتى، وزرع الأمل في المستقبل، وتمجيد الحرية، والتمجيد لأرض الأجداد، وصف الكارثة، وتصميم الرموز الأسطورية والوطنية والتاريخية. وفي أغلب الأحيان يكون أدب المقاومة واقعيًا ويحتوي على عناصر الواقعية الأدبية مثل الوصف التفصيلي واستخدام الراوي بضمير الغائب. سحر خليفة في رواية "ربيع حار" وعفاف خلف في رواية «لغة الماء» هما المصدران الأساسيان لأدب المقاومة الفلسطينية والصراع بين المحتلين الإسرائيليين والفلسطينيين. وقد أجاب البحث الحالي الذي اعتمد المنهج الوصفي التحليلي وفي إطار الدراسات المكتبية عن السؤال الرئيس حول كيفية انعكاس الروايات المذكورة على عناصر أدب المقاومة. وبناء على نتائج هذا البحث، تم وصف الجرائم في غزة، مثل تدمير المنازل والمساجد والمدارس بحجج واهية، ونهب ممتلكات الناس ومحاصيلهم، والقتل والتهريب بشتى الطرق، وعدم وجود ومن مواضيع الروايات ما يكفي من الأسلحة والذخائر للقتال والدفاع عن الشعب ضد الغزاة حيث يتم التعبير عنها في قصتين مختلفتين.

الكلمات المفتاحية: الأدب العربي، أدب المقاومة، الرواية الفلسطينية، «ربيع حار»، «لغة الماء».